

ТЕМА 10. ПРАВОВА ПОВЕДІНКА

Практичне значення поняття «правової поведінки» є доволі комплексним, оскільки одночасно належить до філософії права, соціології і психології. Це особливий вид соціальної поведінки особистості або групи осіб відповідно до чинних у суспільстві норм права. Від рівня засвоєння поняття, ознак, видів правової поведінки залежить уміння особи правильно оцінювати практичну ситуацію та реалізовувати відповідну норму.

10.1 Поняття, ознаки та види правової поведінки

У науковій літературі вважається обґрунтованим називати соціальною поведінкою вчинки людей, що виникають на основі різних видів соціальних норм – від звичаїв до норм права. Відповідно до різних видів соціальних норм нормативна поведінка може бути звичаєвою, моральною, корпоративною, релігійною та ін. Разом з тим поведінка суб'єктів може знаходитися і поза межами їх дії (відносини на побутовому рівні, індивідуальні звички).

Різновидом соціальної поведінки є правова поведінка, особливості змісту якої передбачено нормами права, що є критерієм оцінки вчинків людей як таких, що відповідають чи не відповідають його правилам. Як зазначається в навчальній літературі, будь-яка юридично значуща поведінка суб'єктів права (індивідуальних чи колективних) є правовою. Вона передбачена нормами права, оцінюється суспільством з урахуванням його вимог і тягне за собою юридичні наслідки (позитивні або негативні) для суб'єктів права¹.

Також існують й інші наукові погляди щодо визначення поняття правової поведінки. Наприклад, Ю.М. Оборотов, Н.М. Крестовська, А.Ф. Крижанівський та Л.Г. Матвеева під правовою поведінкою пропонують розуміти передбачену нормами об'єктивного права соціальну значущу свідомо-вольову поведінку індивідів або їх об'єднань, яка, як правило, спричиняє або здатна спричинити певні юридичні наслідки². Натомість інший український науковець О.В. Петришин правову поведінку розглядає як будь-яку юридично значущу поведінку суб'єктів права (індивідуальних чи колективних)³.

Отже, **правова поведінка** – це соціально значима поведінка суб'єктів у формі дії або бездіяльності, яка контролюється їх свідомістю та волею, передбачена нормами права і тягне за собою певні юридичні наслідки гарантовані державою.

Специфіка правової поведінки розкривається в її **ознаках**:

1. *Соціальна значимість* є однією з основних ознак правової поведінки.

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2011. – С. 351 – 352; Теорія держави і права: навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.]; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 233 – 234.

² Теорія держави і права. Державний іспит: навч. посіб. / [Ю. М. Оборотов, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський та ін.]. – Х.: Одиссей, 2010. – С. 197.

³ Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2011. – С. 352.

Вона має дві форми – *соціальну корисність* (є бажаною або необхідною для функціонування суспільства; проявляється у правовій активності суб'єктів правовідносин, здатності підтримувати конструктивні зв'язки в усіх сферах життя суспільства шляхом укладання договорів, участі громадян у виборах до представницьких органів влади тощо) та *соціальну шкідливість* (проявляється в гальмуванні розвитку позитивного потенціалу правовідносин, викликає негативні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші наслідки у вигляді адміністративних проступків, злочинів, невиконання цивільно-правових зобов'язань). Соціальна значимість правової поведінки виявляється в її здатності впливати на суспільні відносини, тобто змінювати їх.

2. *Виявляється зовні у формі дій чи бездіяльності*. Правова поведінка може впливати на суспільні відносини лише тоді, коли вона виражається зовні, тобто має вплив на інших осіб та суспільні відносини в цілому. Наприклад, думки особою не можуть бути об'єктом інтелектуальної власності (авторського права), лише їх матеріальний вигляд (текст, вірш, малюнок тощо) можуть створювати подальші суспільні відносини.

3. *Має свідомо-вольовий характер*. Люди мають свідомість і волю та здатні контролювати свою поведінку. Суб'єкти права повинні адекватно усвідомлювати обставини, характер своєї поведінки, передбачати наслідки та мати можливість здійснювати свою волю, скеровувати свої вчинки, а також нести за них відповідальність.

4. *Правова регламентація* є важливою ознакою правової поведінки. Лише опосередкована нормами права поведінка є правовою. Умови та ознаки правової поведінки описуються в нормах права.

5. *Спричиняє юридичні наслідки*. Як один з видів юридичних фактів, правова поведінка призводить до виникнення, зміни або припинення певних правовідносин. Правовими наслідками на ту чи іншу форму правової поведінки є реакція з боку держави у вигляді заохочення, стимулювання, охорони соціально корисних вчинків чи застосування заходів державного примусу і юридичної відповідальності за шкідливі дії¹.

6. *Гарантованість* правової поведінки з боку держави. Ця ознака полягає в тому, що саме держава виступає гарантом правомірної поведінки і суб'єктом, здатним від імені суспільства привести в дію апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку. Правомірна поведінка забезпечена гарантіями інституційними (державний апарат) і юридичними².

Класифікація правової поведінки:

1. У залежності від кількості суб'єктів:

– *індивідуальна* – поведінка однієї особи (виконання функціональних обов'язків працівником поліції);

– *колективна* – поведінка групи осіб (злочин вважається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб

¹ Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – С. 175 – 176.

² Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПР України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПР України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – С. 352.

(дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК України)).

2. У відповідності до вимог норм права:

– *правомірна* – застосування працівником поліції спеціальних засобів для припинення масових безпорядків;

– *неправомірна* – застосування працівником поліції вогнепальної зброї при значному скупченні людей.

3. У залежності від характеру діяльності:

– *дія* – крадіжка;

– *бездіяльність* – ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані¹.

4. За формою зовнішнього вияву:

– *фізичною (діяльністю)*;

– *усною (вербальною)*;

– *письмовою (документальною)*².

5. З урахуванням соціального змісту та юридичної оцінки вчинку суб'єкта права:

– *правомірна поведінка* – відмова у вчиненні правопорушення;

– *правопорушення* – грабіж;

– *зловживання правом* – зловживання монопольним становищем на ринку товарів;

– *об'єктивно протиправне діяння* – застосування працівником поліції вогнепальної зброї для припинення протиправної дії.

Слід зазначити, що в нормах права здебільшого моделюється не правова поведінка в цілому, а її елементи – правові вчинки. **Правовий вчинок** – це діяння, що складається з певних елементів, сукупність яких утворює його склад. Складовими елементами правового вчинку є: суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона.

Суб'єктом правового вчинку може бути фізична чи юридична особа (орган держави, громадське об'єднання тощо), котрі визнані дієздатними та деліктоздатними, тобто здатними здійснювати свої права та обов'язки, нести юридичну відповідальність. Суб'єкти правового вчинку – це ті суб'єкти, за якими визнається здатність усвідомлювати і скеровувати свої діяння. Цю категорію суб'єктів складають тільки правоздатні особи.

Суб'єктивна сторона правового вчинку відображує внутрішнє ставлення суб'єкта до свого діяння та його наслідків. Інакше кажучи, суб'єктивна сторона є тією частиною правосвідомості суб'єкта, що безпосередньо пов'язана з фізичною формою діяння і включає мету, мотив, правову установку тощо.

Об'єкт правового вчинку – це явища навколишнього середовища, на які спрямовані діяння. Об'єктом правового вчинку виступають суспільні відносини, соціальні цінності.

Об'єктивну сторону правового вчинку утворюють ті складові, що

¹ Теорія держави та права : підруч. / [С. О. Гіда, С. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. С. О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – С. 352.

² Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скаун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – С. 415.

характеризують форму його зовнішнього виразу: діяння (дія чи бездіяльність, засоби і т. ін.), суспільне значущі наслідки (корисні чи шкідливі), причинний зв'язок між діянням і його наслідком¹.

10.2 Поняття, ознаки та види правомірної поведінки

Правомірна поведінка є видом правової поведінки, яка, на відміну від протиправної поведінки, є соціальною корисною, відповідає закріпленому у нормах права моделюванню поведінки і має позитивні юридичні наслідки.

Основною юридичною ознакою правомірної поведінки є її відповідність нормам права, тобто її правомірність.

Термін «правомірність» має широкий зміст і означає:

- відповідність поведінки нормам права;
- одиницю виміру, за допомогою якої з погляду права дається оцінка поведінки як такої, що має правову природу;
- здатність права регулювати певну поведінку суб'єктів, а також властивість цієї поведінки бути врегульованою правовими засобами².

Однак і у визначенні цього поняття в науці існує плюралізм думок. Відтак, наприклад, О.В. Петришин зазначає, що правомірна поведінка – це вольова поведінка суб'єкта права (діяльність чи бездіяльність), яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою³. Деяко інше визначення надає М.В. Кравчук, на переконання якого правомірна поведінка – це така поведінка, яка не суперечить юридичним нормам або основним принципам права певної держави, тобто це соціально-корисна діяльність в інтересах більшості суспільства⁴. У свою чергу П.М. Рабінович відмічає, що правомірна поведінка – це такі діяння, які відповідають приписам юридичних норм чи інших юридичних актів або конкретно-історичним загальним і галузевим принципам права певної держави або права міжнародного⁵. На противагу йому, О.Ф. Скакун розглядає це явище як суспільно корисну правову поведінку особи (дія або бездіяльність), яка відповідає розпорядженням юридичних норм і охороняється державою⁶.

Таким чином, на наше переконання більш всеохоплюючим є таке визначення: **правомірна поведінка** – це вид правової поведінки, що характеризується соціальною корисністю або допустимістю, відповідає інтересам суспільства і держави та моделюванню поведінки, зафіксованим в нормах права, має позитивні юридичні наслідки, гарантується

¹ Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 234 – 235.

² Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 236.

³ Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – С. 354.

⁴ Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль : Карп-бланш, 2002. – С. 183.

⁵ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 10-е, допов. – Л. : Край, 2008. – С. 163.

⁶ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – С. 415.

з боку держави¹.

Основні ознаки правомірної поведінки:

– *відповідність поведінки нормам права* – тобто людина діє правомірно, якщо вона діє у відповідності до норм права. Інколи правомірну поведінку трактують як поведінку, яка не порушує норми права. Проте таке визначення не досить точно відображає зміст цього явища, оскільки поведінка, що не протирічить нормам права, може здійснюватися поза сферою правового регулювання, та не бути правомірною;

– *соціально корисна* – це дії, що відповідають образу життя, корисні (бажані), а інколи й необхідні для нормального функціонування суспільства. Позитивну роль вона відіграє і для особистості, оскільки завдяки їй забезпечується свобода, захищаються законні інтереси. Саме через правомірну поведінку здійснюється впорядкування суспільних відносин, вона необхідна для нормального функціонування та розвитку суспільства, забезпечує стан правопорядку. Вона є найважливішим фактором вирішення завдань, що стоять перед суспільством. Проте соціальна роль правомірної поведінки полягає в забезпеченні не лише суспільних потреб, а й задоволенні інтересів самих суб'єктів правових дій. Оскільки суспільство та держава зацікавлені в такій поведінці, вони підтримують її організаційними заходами, заохочують і стимулюють. Дії суб'єктів, які перешкоджають здійсненню правомірних дій, припиняються державою;

– *має свідомо вольовий характер*, виражається в усвідомленій мотивації правомірних вчинків для досягнення поставлених цілей;

– *зовні виражається у вигляді дії чи бездіяльності*, здійснюється у формах реалізації норм права – дотриманні, виконанні, використанні (громадянами), правозастосуванні (посадовими особами);

– *спричиняє юридичні наслідки*, оскільки виявляється в юридичних фактах (правовстановлюючих, правозмінюючих, правоприпиняючих), що є передумовою правовідносин. Слід зазначити, що правова поведінка не завжди викликає правовідносини;

– *охороняється державою* за допомогою дозвільних, зобов'язуючих і охоронних норм, *стимулюється* за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм².

Правомірна поведінка містить завжди два моменти:

– *інформаційний*, тобто поінформованість громадянина про свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Важливою є не лише наявність правового механізму захисту права на доступ до правової інформації, а й активне використання його громадянами;

– *поведінковий*, тобто уявлення про законні способи здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків³.

Правомірна поведінка складається з елементів – правомірних вчинків, що

¹ Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – С. 176.

² Теорія держави та права : підруч. / [С. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. С. О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – С. 353.

³ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – С. 416.

мають суспільно корисний характер. Перш ніж відбуваються вчинки, виникають їх мотиви – спонукальна причина до дії (бездіяльності), доказ на користь саме такої дії. Мотиви визначають правову установку – правомірну і неправомірну. У них виявляється соціальна зрілість і юридична грамотність, рівень правосвідомості особи.

Мотиви правомірної поведінки особи можуть бути різними:

- переконаність у справедливості та корисності норм права;
- відповідальність перед суспільством і державою за вчинки;
- усвідомлення громадянського обов'язку;
- егоїстичний особистий інтерес;
- вчинення звичних для особи дій;
- прагнення діяти як усі;
- страх перед відповідальністю та ін.

Провідне місце в мотивах поведінки людей посідають потреби та інтереси.

З формуванням громадянського суспільства змінюється зміст методів, що спрямовані на формування в населення соціально-активної, правомірної поведінки, що передбачає використання таких **методів впливу** – *переконання, правове виховання, профілактика правопорушень*.

В юридичній науковій літературі існує плуралізм поглядів щодо критеріїв поділу правомірної поведінки. Отже, розглянемо основні підстави розподілу цієї поведінки на такі **види**:

1. За сферою суспільних відносин:

- економічні;
- політичні;
- соціальні тощо.

2. За зовнішньою формою вираження (об'єктивною стороною):

- дія (діяльність);
- бездіяльність.

3. З точки зору фактичного змісту правовідносин:

- діяння, що спрямовані на використання суб'єктивних прав;
- діяння, що спрямовані на виконання юридичних обов'язків.

4. За причинами вияву:

- поведінка, зумовлена внутрішніми причинами і потребами;
- поведінка, зумовлена зовнішніми обставинами¹.

5. За ступенем активності процесу залучення особистості у правове регулювання:

– *соціально-правова активність (активно правова поведінка, правова активність)* особистості являє собою найвищий рівень правомірної поведінки. Це насамперед ініціативна поведінка. Соціально-правова активність визначається високим рівнем правосвідомості, глибокою правовою переконаністю, свідомо прийнятою на себе готовністю використовувати надані

¹ Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 237; Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль : Карп-бланш, 2002. – С. 183 – 184.

правом можливості, творчо керуватися ними у своєму повсякденному житті. Така людина не лише сама поводить себе правомірно, але й іншим активно надає позитивний приклад;

– *звична правомірна поведінка*. Слідування засвоєним правовим ідеям і принципам є для людини в багатьох випадках таким, що само собою розуміється. Людина, як відомо, вибирає найбільш доцільний практично виправданий варіант поведінки. Звичка немов звільняє особистість від багаторазового звертання до своєї свідомості, від побудови нової моделі поведінки. Правові звички як поведінкові регулятори відіграють значну суспільну роль у процесі становлення правомірної поведінки;

– *конформістська поведінка*. Конформістську поведінку відрізняє пристосовництво, пасивне прийняття існуючого порядку, відсутність власних позицій, підпорядкування психологічному тиску. Індивід приймає позицію групи, щоб уникнути конфлікту з нею. Ним керує бажання уникнути осудження з боку колективу, страх утратити довіру близьких, бажання заслужити схвалення тих, з ким він пов'язаний особистісними відносинами та ін. І все-таки соціально-правовий конформізм у цілому визнається суспільно корисним явищем, оскільки індивід дотримується вимог правових норм.

– *маргінальна поведінка*. Вона відбиває стан індивіда, який знаходиться на межі антигромадського прояву, що призводить до правопорушення, однак таким не стає в силу певних причин і обставин (загрози можливого покарання, власної вигоди від правомірності, страху осуду з боку колективу, групи, найближчого соціального оточення й інших стримуючих причин). Маргінальна поведінка є правомірною, оскільки особа, що відноситься до правових вимог осудливо, все-таки йде на їхнє дотримання. У правовому плані маргінальність характеризується проміжним, перехідним станом між правомірною і протиправною поведінкою¹.

6. За характером правових приписів:

– *соціально необхідна (належна)* (закріплюється в імперативних нормах як обов'язки та забезпечується державним примусом);

– *соціально допустима (можлива)* (закріплюється в диспозитивних нормах як права суб'єкта, а не як його зобов'язання, реалізується відповідно до його волі (інтересу) та забезпечується державою):

• *бажана* (вступ до шлюбу, оскарження неправомірних дій посадових осіб та ін.);

• *небажана* (розлучення, страйк, протест тощо)².

7. За формально-юридичними ознаками. Як форма реалізації права вона класифікується з точки зору її відповідності основним способам впливу права на суспільні відносини і поділяється на **активні форми** реалізації правомірної поведінки:

– виконання юридичних обов'язків;

– використання суб'єктивних прав;

¹ Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – С. 177 – 178.

² Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скаун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – С. 418.

– застосування норм права уповноваженими суб'єктами або її **пасивну форму** – додержання заборон, що містять забороняючі норми права¹.

8. За ставленням до юридичних наслідків, на які розраховує особа (бажає чи не бажає їх досягти, має чи не має такої мети взагалі) правомірна поведінка поділяється на:

– *юридичні вчинки* (суб'єкт має намір на реалізацію будь-якого суб'єктивного права);

– *індивідуальні юридичні акти*, коли воля суб'єкта не спрямована на настання позитивних юридичних наслідків для нього. Тобто це фактичне фізичне діяння (індивідуальний акт), здійснений без якоїсь конкретної правової мети, коли ці наслідки все ж для нього настають (наприклад, авторський твір породжує його авторські права, набути яких він не намагався, але держава гарантує визнання і захист цих прав)².

9. За ставленням держави до правомірної поведінки:

– *схвалювальна* (наприклад, наявність у особи повної середньої освіти);

– *заохочувальна* (наприклад, сплата комунальних послуг до встановленої дати є підставою для подальшого заохочення у вигляді тарифної знижки на наступний місяць);

– *допустима* (наприклад, діяльність численних громадських організацій «за інтересами», відправлення релігійних культів)³.

Особливості, що зумовлюють утвердження правомірної поведінки в якості норми життя для більшості населення:

– розвинена економіка, достатня для задоволення життєвих потреб громадян;

– системне правове забезпечення розвитку особи;

– подолання розриву між бідними і багатими прошарками населення;

– зведення до мінімуму безробіття;

– виконання соціальних програм;

– авторитет влади, за умови, що вона не буде маніпулювати законом;

– стабільний демократичний політичний режим;

– створення цілісної правової бази організації та діяльності судової системи, органів юстиції та правоохоронних органів;

– додержання законності всіма посадовими особами та громадянами;

– високий рівень правової культури⁴.

Разом з цим слід вказати й на деякі особливості правомірної поведінки працівників поліції як особливих суб'єктів права, яким законом надано державно-владні повноваження.

¹ Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – С. 358.

² Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРн України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – С. 359.

³ Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – С. 184.

⁴ Теорія держави та права : підруч. / [Є. О. Гіда, С. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – С. 356.

Правомірна поведінка працівників поліції – це сукупність вчинків, що відповідають нормам права, базуються на переконанні в необхідності їх захисту, відображає позитивне суб'єктивне ставлення працівників поліції до норм права, цінностей, що гарантовані державою та спрямовані на реалізацію потреб громадянського суспільства щодо охорони прав і свобод людини та громадянина.

Для забезпечення якісного виконання працівниками поліції посадових обов'язків, реалізації наданих їм законом прав, дотримання правообмежень законодавець визначає основні гарантії їх правомірної поведінки.

Як вже було зазначено вище, працівники поліції є носіями професійної правосвідомості. В основі мотивації правомірної поведінки працівників поліції лежать в першу чергу різного роду службові потреби, закріплені у відповідних нормах права. У професійній діяльності працівників поліції помітними чинниками, що мотивують їх поведінку, виступають такі категорії як наказ, обов'язок, що опосередковуються і нормами права і нормами моралі, і елементами правової свідомості.

Особливе значення для мотивації правомірної поведінки мають **морально-правові властивості та якості працівника поліції**, його внутрішній психологічний стан. Вказані компоненти включають:

- відношення до службової діяльності та життя в цілому, що характеризується високим рівнем свідомості, порядністю, цивілізованістю і правомірністю;

- шанобливе відношення до права як до абсолютної цінності, блага, без якого неможливо ефективно і цивілізовано вирішувати найскладніші життєві проблеми, як до самого гарантованого способу, що покликаний забезпечити права та свободи особи, захистити її від протиправних посягань;

- цивілізоване і шанобливе відношення до прав і свобод людини та громадянина як до своїх власних має для працівників поліції принципове значення, оскільки тут найбільшою мірою розкривається істинний характер взаємовідносин між громадянами (особою) і правоохоронними органами як специфічними органами правової держави;

- відповідальне ставлення до свого службового обов'язку (посадових функцій), без чого неможливо реально забезпечити права та свободи людини і громадянина, законність і правопорядок у суспільстві. При цьому неприйнятна будь-яка корпоративна (групова) відповідальність, що має аморальний, протиправний характер;

- виключно правомірне відношення до вибору способів, прийомів, засобів, що лежать в основі досягнення, реалізації відповідних службових цілей і намірів;

- духовну і психологічну стійкість до будь-яких спокус, можливості швидкої наживи і збагачення, що припускає вчинення неправомірного діяння, відхилення від вимог норм права, моралі та правового ідеалу;

- достатньо розвинені почуття гідності, честі, совісті, самоповаги, що утримує особу від здійснення аморальних і протиправних вчинків та діянь, що завдають збитку особі, суспільству, державі;

– шанобливе ставлення до державних органів, правоохоронних органів та їх представників, розуміння того, що службовий підрозділ, в якому працівник виконує посадові функції – складова частина механізму держави, за ефективною (чи проблемною) діяльністю якої члени суспільства оцінюють державу в цілому, визначають ступінь її статусу¹.

Основні напрями стимулювання правомірної поведінки працівників поліції:

– вдосконалення правотворчості у сфері правоохоронної діяльності (усунення протиріч і прогалин у правових актах, дотримання їх ієрархії);

– створення і практичне впровадження системи необхідного матеріального та морального стимулювання діяльності працівників поліції з урахуванням характеру й особливостей виконуваних ними службових обов’язків;

– розробка державної програми протидії злочинам і корупції в правоохоронних органах;

– вдосконалення системи надання соціально-правових пільг працівникам поліції та членам їх сімей;

– організація і проведення на належному рівні правовиховної роботи з особовим складом;

– підвищення освітнього, культурного і професійного рівня підготовки працівників поліції;

– зміна системи оцінки діяльності поліції та посилення контролю за дотриманням законності в діяльності працівників поліції.

Зміцненню законності, правопорядку та дисципліни, а відповідно і мотивації правомірної поведінки працівників поліції сприятимуть позитивні зміни в громадському житті.

10.3 Поняття та види правопорушень

Протиправна поведінка як вид правової поведінки є антиподом правомірної поведінки.

У теорії держави та права кожен автор дає своє визначення правопорушення, хоча в загальному вони співпадають: правопорушення – це суспільно небезпечне або суспільно-шкідливе протиправне винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, за яке передбачена юридична відповідальність згідно з чинним законодавством (О.Ф. Скаун); правопорушення – це суспільно небезпечне, винне діяння деліктоздатного суб’єкта, яке суперечить вимогам правових норм (М.С. Кельман, О.Г. Мурашин).

Можемо визначити **правопорушення** як *винне, протиправне, суспільно небезпечне чи суспільно шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного суб’єкта, що тягне юридичну відповідальність*.

Визначення правопорушення вказує на такі його **ознаки**:

– має *протиправний, неправомірний характер*, тобто суперечить нормам

¹ Левченко А. А. Мотивация правового поведения сотрудников органов внутренних дел: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Левченко Алексей Анатольевич. – Ростов н/Д, 2002 – 188 с.

права, чиниться всупереч праву, є свавіллям суб'єкта; являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, невиконання обов'язків, що випливають із нормативно-правового акта, акта застосування норм права або договору, укладеного на основі закону;

– має *суспільно шкідливий* (наприклад, прогул,) або *суспільно небезпечний* (посягання на життя людини) *характер*. Суспільна шкідливість (проступок) і суспільна небезпечність (злочин) – основна об'єктивна ознака, що відрізняє правомірну поведінку від неправомірної. Юридичний аспект шкідливості виражається в порушенні суб'єктивних юридичних прав і обов'язків або перешкоді їх виконанню, матеріальний – у заподіянні учаснику правовідносин матеріальних або моральних збитків;

– *виражається в поведінці* – протиправній дії (крадіжка, розбій, наклеп, образа) або бездіяльності (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Думки, наміри, переконання, які зовні не виявилися, не визнаються чинним законодавством об'єктом переслідування. Практика переслідування за інакомислення є виявом репресивної суті тоталітарного режиму в державі;

– має *свідомо вольовий характер*, тобто в момент вчинення правопорушення залежить від волі та свідомості учасників, перебуває під контролем їх волі та свідомості, здійснюється ними усвідомлено і добровільно. Відсутність свідомості та волі є юридичною умовою, за якою діяння не визнається правопорушенням, навіть якщо воно й мало шкідливі наслідки. Правопорушенням визнається лише неправомірне діяння деліктоздатної особи (малолітні та душевнохворі деліктоздатними не вважаються);

– є *винним*. Правопорушенням визнається лише винне діяння, тобто дія, яка виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, завдає своєю дією (чи бездіяльністю) збитки суспільству і державі, містить вину. Вина – це психічне ставлення особи до свого діяння і його наслідків. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62 Конституції України);

– є *караним*, тобто спричиняє застосування до правопорушника заходів державного примусу, заходів юридичної відповідальності у вигляді позбавлень особистого, організаційного і матеріального характеру. Застосування державного примусу до правопорушника має на меті захистити правопорядок, права і свободи громадян.

Відсутність зазначених ознак не дозволяє розглядати діяння як правопорушення.

Юридично-значущі ознаки правопорушення узагальнюються в конструкції «юридичний склад правопорушення».

Юридичний склад правопорушення – це система ознак правопорушення, необхідних і достатніх для застосування заходів юридичної відповідальності.

До юридичного складу правопорушення належать:

1. *Суб'єкт правопорушення* – це деліктоспроможна особа, яка скоїла правопорушення. Нею може бути:

– *індивідуальний суб'єкт* – фізична особа, яка є осудною та досягла

певного віку. Фізичних осіб поділяють на громадян, осіб без громадянства, іноземних громадян. Розглядають також приватну особу, службову особу, спеціальний суб'єкт. Осудність фізичної особи характеризується тим, що вона розуміє характер своїх дій і може керувати ними;

– *колективний суб'єкт* правопорушення, ним може бути юридична особа, державний орган, громадська організація тощо, дії кожного з яких пов'язані з колективним винесенням рішень.

Юридичними властивостями суб'єкту правопорушення є: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, яка визначається досягненням особою певного, прямо визначеного в нормах права віку юридичної відповідальності, та станом осудності, що є здатністю особи усвідомлювати свої дії в момент скоєння правопорушення та керувати ними.

За різні правопорушення юридична відповідальність настає з різного віку:

– за кримінальним законодавством: з 16 років, за тяжкі злочини – з 14 років;

– за адміністративним законодавством: з 16 років;

– за трудовим законодавством: з 16 років, в окремих випадках – з 14 років;

– за цивільним законодавством: з 14 років.

Деякі дослідники виокремлюють *спеціальні* ознаки суб'єкта (спеціальний суб'єкт):

– громадянство;

– посадова особа;

– військовослужбовець;

– фах;

– особливо небезпечний рецидивіст;

– особа, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі;

– особа, яка підлягає призову на строкову військову службу;

– працівник транспорту;

– член виборчої комісії;

– родинні відносини (батьки, діти)¹.

Суб'єктами кримінального, дисциплінарного та матеріального правопорушення виступають тільки фізичні особи, цивільного – фізичні та юридичні особи, адміністративного в більшості випадків – фізичні особи, але в деяких випадках і юридичні особи. Юридичні особи не можуть бути суб'єктами кримінальних злочинів. Зазвичай суб'єктами є посадові особи підприємства, організації чи установи.

2. *Об'єкт правопорушення* – це певні блага чи соціальні цінності, на які посягає правопорушення (наприклад, матеріальні та духовні цінності, честь, гідність, життя, здоров'я людини, власність, державна безпека, що захищаються нормами права, тощо).

В юридичній літературі розглядають загальний, родовий (видовий) і безпосередній об'єкт:

¹ Теорія держави та права : підруч. / [Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – С. 367.

– *загальний об'єкт* – це ті суспільні відносини, які охороняються правом і яким правопорушення завдає шкоди. Наприклад, територіальна цілісність держави, суспільна безпека, політичний лад;

– *родовий (видовий) об'єкт* правопорушення – це певне коло однорідних відносин, яким завдається шкода. Наприклад, майно;

– *безпосередніми об'єктами* є суспільні відносини з приводу конкретних матеріальних (майно, цінні папери тощо) та нематеріальних (життя, здоров'я, честь і гідність фізичної особи, ділова репутація юридичної особи) благ у різних сферах життя суспільства і відповідні їм права та законні інтереси суб'єктів права: майнові, трудові, політичні та ін.

У деяких правопорушеннях виділяють предмет правопорушення, тобто матеріальне благо, з приводу якого здійснюється правопорушення.

3. Суб'єктивна сторона правопорушення – це сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (внутрішнє) ставлення особи до свого діяння та його наслідків.

Ознаками (елементами) суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета. Головним критерієм є *вина*, під якою розуміють психічне ставлення особи до скоєного. Виділяють дві форми вини – намір (умисел) і необережність. Залежно від вольового критерію намір може бути прямим і непрямим.

Прямий намір (умисел) має місце, коли особа усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, передбачає та бажає настання наслідків свого діяння.

Непрямий намір (умисел) має місце, коли особа усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, передбачає та свідомо допускає настання наслідків свого діяння.

Необережність теж має дві форми – злочинна (протиправна) самовпевненість і злочинна (протиправна) недбалість.

Злочинна (протиправна) самовпевненість має місце, коли особа передбачає наслідки свого діяння, але легковажно розраховує на запобігання цих наслідків. Наприклад, водій перевищує швидкість, однак розраховує в будь-який момент загальмувати й уникнути небажаних наслідків, але не встигає цього зробити і завдає тілесних ушкоджень пішоходу, або ж завдає майнової шкоди іншим учасникам дорожнього руху.

Злочинна (протиправна) недбалість має місце, коли особа не передбачає негативних наслідків, але могла і повинна була передбачити.

Мета – це уява особи, котра скоїла правопорушення, щодо бажаного результату, до якого вона прагне.

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи та спонукають її до скоєння правопорушення.

Мотив близько наближається до провини, але це не тотожні категорії. Він впливає на свідомість людини, зумовлює характер її дій, формує спрямованість волі, визначає зміст провини.

Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив показує, якими факторами керується особа, скоюючи правопорушення, то мета визначає спрямованість діяння правопорушника, його найближчий результат, тобто те, до чого правопорушник прагне, чого хоче досягти.

4. *Об'єктивна сторона правопорушення* – це сукупність зовнішніх ознак, що його характеризують. До об'єктивної сторони правопорушення належить:

- діяння (у вигляді дії чи бездіяльності);
- протиправність (формальний аспект);
- наслідки діяння (змістовий аспект);
- причинний зв'язок між діянням і наслідками, які воно спричиняє;
- місце, час, спосіб, засоби, обставини та ситуація скоєння правопорушення¹.

Дія – активна поведінка людини, яка усвідомлює свої вчинки і здатна керувати ними, охоплює не тільки рухливі процеси тіла самої людини, але й процеси, що керуються людиною.

Бездіяльність – пасивна поведінка людини, тобто невиконання тих дій, які особа зобов'язана була і могла виконати в конкретних умовах.

Суспільно шкідливі наслідки – це ті негативні зміни, які настають, завдаються об'єкту посягання (суспільним відносинам, що охороняються)

Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу правопорушення має місце тоді, коли шкідливі наслідки об'єктивно походять від даної протиправної дії чи бездіяльності.

Кожне правопорушення вчиняється в певному місці чи кількох місцях, певний проміжок часу, певній обстановці, тим чи іншим способом, за допомогою тих чи інших засобів. Усі ці ознаки – складові частини об'єктивної сторони складу правопорушення. Одні з них мають досить важливе значення і прямо передбачаються законом, інші враховуються як додаткові в ході провадження справи.

У залежності від того, чи пов'язується закінчення правопорушення з настанням суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків діяння або ні, розрізняють:

1) правопорушення з *формальним складом*, для якого обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне (шкідливе) діяння;

2) правопорушення з *матеріальним складом*, яке вважається закінченим з моменту настання зазначених у нормі суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків.

Склад правопорушення, ознаки якого конкретно передбачені відповідною нормою права, є єдиною та головною підставою юридичної відповідальності.

За своєю юридичної природою правопорушення – це поняття однорідні, однак прояви їх у суспільному житті надзвичайно різноманітні, оскільки це складні юридичні факти, що мають кілька ознак (сторін). У зв'язку з цим особливого значення набуває ***класифікація правопорушень***.

1. За галузями права розрізняють:

- *кримінальні*;
- *адміністративні*;
- *цивільні*;

¹ Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції): навч. посіб. / [О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Засць та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 286 – 287.

- трудові;
- фінансові;
- процесуальні та інші правопорушення.

2. За характером нормативно-правового припису розрізняють:

- матеріальні;
- процесуальні.

3. За сферою суспільних відносин розрізняють відносини в:

- економічній;
- політичній;
- екологічній;
- соціально-побутовій;
- освітньо-навчальній та інших сферах.

4. За суб'єктами правопорушення поділяються на:

– *вчинені фізичними особами*, які виступають суб'єктами практично всіх видів правопорушень. Окрім того, вони є виключними суб'єктами кримінальних злочинів;

– *вчинені юридичними особами* як приватними, так і публічними. Юридичні особи за чинним деліктним законодавством несуть конституційну, цивільну та адміністративну відповідальність;

– *вчинені державою*. Такий висновок випливає з огляду на аналіз норм права, закріплених у ст. 3 Конституції України. Оскільки утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави, то його невиконання чи неналежне виконання останнього може кваліфікуватись як конституційне правопорушення. Своєрідною юридичною гарантією належного виконання державою взятого на себе обов'язку є правило, згідно з яким «держави відповідає перед людиною за свою діяльність». Держава може виступати і суб'єктом міжнародної відповідальності в разі порушення своїх конвенційних зобов'язань у галузі прав людини. Так, згідно ст. 53 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна держава, яка підписала цю Конвенцію, взяла на себе зобов'язання виконувати рішення Європейського Суду з прав людини, а по суті нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення¹.

5. За об'єктами посягання правопорушення поділяються на:

- *злочини проти життя та здоров'я особи*;
- *злочини проти довкілля*; *злочини проти довкілля*;
- *злочини проти власності*;
- *адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку*;
- *адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління та ін.*

6. За ступенем суспільної небезпеки, що є зовнішнім вираженням неправомірної поведінки правопорушення, поділяються на:

¹ Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. до держ. іспиту / кол. авт., кер. авт. кол. канд. юрид. наук А. І. Сердюк. – 2-е вид., доп. і перероб. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2010. – С. 159 – 160.

- проступки (шкідливі правопорушення);
- злочини (небезпечні правопорушення).

Вчений П.М. Рабінович дає таке визначення злочину – це вчинене деліктоздатним суб'єктом винне суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання за його вчинення¹.

Проступок (провина, делікт) – це правопорушення, яке завдає шкоду особі, суспільству, державі, здійснюється в різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки. Проступок є суспільно шкідливим, але не є небезпечним для суспільства та його членів.

Розрізняють такі **види проступків**:

– *конституційні* – суспільно шкідливі протиправні вчинки, які завдають шкоду порядку організації та діяльності органів влади та управління, конституційним правам та свободам громадян, але не мають ознак складу злочину;

– *адміністративні* – це правопорушення, які посягають на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави (порушення правил протипожежної безпеки, митних правил тощо);

– *цивільно-правові* – це правопорушення у сфері майнових і пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність (наприклад, невиконання зобов'язань за цивільно-правовим договором тощо);

– *дисциплінарні* – суспільно шкідливі вчинки, які завдають шкоду внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій (наприклад, невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків працівником тощо).

Залежно від характеру цивільно-правового порушення розрізняють:

– *договірні правопорушення*, які пов'язані з порушенням обов'язків сторін цивільно-правового договору;

– *позадоговірні правопорушення*, які пов'язані з недотриманням чи невиконанням вимог цивільно-правових норм;

– *процесуальні* – це правопорушення, які посягають на встановлені законом процедури здійснення правосуддя тощо (нез'явлення свідка до суду)².

Варто згадати про **міжнародні правопорушення**, під якими ми розуміємо дію або бездіяльність суб'єктів міжнародного права, що суперечать нормам і принципам міжнародного права або власним зобов'язанням і заподіюють шкоду іншому суб'єкту, групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству.

Види міжнародних правопорушень:

– *міжнародні злочини* – наприклад, работоргівля, піратство, міжнародний тероризм та інші;

¹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 10-е, допов. – Л. : Край, 2008. – С. 188.

² Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / [О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 491.

– міжнародні делікти (проступки) – наприклад, порушення торгових зобов'язань.

У деяких країнах виділяють *статусні правопорушення* – правопорушення, карані лише в разі здійснення їх неповнолітніми (вживання спиртних напоїв, перебування поза домівною в нічний час, прогули занять у школі).

На наше переконання, окремо слід розглянути питання щодо особливостей такої правової поведінки як зловживання правом та об'єктивне протиправне діяння.

Зловживання правом – це особливий вид правової поведінки, що полягає у використанні суб'єктом права своїх прав у недозволені способи, що суперечать соціальному призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (шкоду) окремій особі, суспільству та державі.

Протиправність поведінки при зловживанні правом полягає в суперечності не стільки закону, скільки правам та інтересам правопорушника.

Передумовою виникнення на практиці випадків зловживання правом є прогалина в законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин.

Зловживати можна лише суб'єктивним правом. Для зловживання правом не притаманна юридична відповідальність, що властиво правопорушенню. Наслідками зловживання права є: визнання наслідків недійсними, припинення здійснення суб'єктивного права без його позбавлення та ін.

Ознаки зловживання правом:

- наявність в особі суб'єктивного права;
- діяльність, спрямована на здійснення цього права;
- використання цього права не за його соціальним призначенням, а з заподіянням шкоди суспільним або особистим інтересам;
- відсутність порушення конкретних юридичних заборон (тобто їх додержання) або невиконання обов'язків (тобто їх виконання);
- встановлення факту зловживання правом компетентними правозастосовними органами;
- настання юридичних наслідків.

Класифікація видів зловживання правом:

1. За суб'єктами:

- фізичних осіб;
- державних службовців;
- юридичних осіб (включаючи державні органи, об'єднання громадян) тощо.

2. За характером суб'єктивного права:

- зловживання індивідуальним правом (наприклад, правом на написання індивідуальних скарг);
- зловживання колективним правом (наприклад, правом на мітинги, пікетування, страйки).

3. За суб'єктивною стороною:

- умисне:
 - здійснюється з метою нанести шкоду іншій особі;

• здійснене з метою реалізувати своє право всупереч інтересам суспільства і держави;

необережне (нанесена шкода не охоплюється умислом суб'єкта).

4. Деякі вчені пропонують розрізняти зловживання правом *за правовою кваліфікацією* на:

правомірне (легальне) зловживання правом – не тягне за собою юридичну відповідальність, воно може бути:

– *аморальним* (наприклад, шлюб за розрахунком (фіктивний));

– *недоцільним* (наприклад, застосування слідчим до всіх без винятку осіб, які вчинили вперше нетяжкі злочини, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту);

– *протиправне зловживання правом* – це вид правопорушення, яке характеризується такими ознаками, які відрізняють його від інших видів правопорушень:

• при зловживанні правом його суб'єкт реалізує надані йому права, свободи, службові повноваження, тоді як інші правопорушення є забороненими протиправними діями;

• при зловживанні правом право використовується як засіб («інструмент») здійснення протиправного діяння, тоді як за інших правопорушень використовуються інші засоби;

• на початковій стадії зловживання правом знаходиться в межах закону, тоді як інші правопорушення на будь-якій стадії знаходяться поза рамками закону.

5. За галузевою ознакою:

– у сфері *конституційного права* («чорний піар», що використовується в ході передвиборної агітації);

– у сфері *цивільного права* (зловживання домінуючим становищем на ринку; підкуп службовців конкурентом; несумлінна реклама з метою створення умов для збуту товарів) або несвоєчасна виплата заробітної плати громадянам з боку держави як носія владних повноважень спричиняє зловживання правом громадянами в їх трудових, розрахунково-кредитних, податкових відносинах з державою;

– у сфері *сімейного права* (фіктивні шлюби; зловживання батьківськими правами – заподіяння фізичної, психічної, моральної шкоди дитині).

6. За субординацією у правовому регулюванні:

– зловживання матеріальними правами;

– зловживання процесуальними правами (можливе на будь-якій стадії судового провадження).

Об'єктивно протиправне діяння – це протиправне соціально шкідливе діяння (дія або бездіяльність) особи, що не становить складу правопорушення, але здобуває негативне реагування держави у вигляді примусових заходів. Це, як правило, діяння неделіктоздатних осіб, а також невинні діяння деліктоздатних осіб (випадкові дії, що мають зовнішні ознаки правопорушення, але позбавлені елемента вини – «казус»). Наприклад, заподіяння шкоди малолітньою особою не можна розглядати як правопорушення (ст. 31

ЦК України), але юридичне значення така дія має і тягне застосування заходів цивільної юридичної відповідальності щодо батьків або опікунів (ст. ст. 41, 1178 ЦК України). Так само, стан крайньої необхідності або необхідної оборони (ст. ст. 36, 39 КК України).

Ознаки об'єктивно протиправного діяння:

- 1) суперечність нормам права;
- 2) шкода, що наноситься правоохоронюваним інтересам;
- 3) відсутність складу правопорушення (суб'єкта та/або суб'єктивної сторони);
- 4) негативна реакція з боку держави (примусове відшкодування шкоди, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру).

Не будучи правопорушенням, воно не тягне за собою і заходів юридичної відповідальності. Основним видом державного примусу, що застосовуються за вчинення об'єктивно протиправного діяння, слугують заходи захисту, засоби правового впливу, що застосовуються в цілях відновлення порушених прав у відношенні зобов'язаних осіб. Головним призначенням таких заходів є припинення порушення правопорядку, відновлення нормальних зв'язків і відносин.

Злочинність – це відносно масове, історично мінливе, соціальне і кримінально-правове явище, що являє собою цілісну сукупність усіх злочинів, вчинених на певній території за відповідний період часу.

Ознаки злочинності:

- 1) *відносна масовість* (з часом кількість вчинених злочинів може зростати або зменшуватись);
- 2) *соціальна обумовленість* (дане явище існує в суспільстві, наявні певні соціальні передумови для виникнення злочинності);
- 3) *історична мінливість* (в кожній історичній епосі існувала злочинність із специфічним набором сукупності злочинів, які могли вчинятися саме на певному історичному етапі розвитку суспільства);
- 4) *кримінально правове явище* (сукупність кримінально караних діянь).

Класифікація злочинності:

1. За територіальною поширеністю:

- місцева;
- регіональна;
- міжрегіональна;
- державна;
- міждержавна.

2 За мотивацією посягань:

- насильницька;
- насильницько-корислива;
- корислива.

3. За стадією фіксації:

- фактична;
- заявна;

- зареєстрована;
- встановлена судом.

Злочинності як соціальному явищу притаманні певні показники. Показники злочинності поділяються на кількісні (стан, об'єм, рівень, коефіцієнт, динаміка злочинності) та якісні (структура, характер, ціна, латентність).

Контрольні питання:

1. Надайте визначення правової поведінки та перерахуйте її ознаки.
2. Назвіть види правової поведінки.
3. Поясніть значення поняття «правовий вчинок» і розкрийте сутність його складу.
4. Сформулюйте визначення правомірної поведінки.
5. Вкажіть ознаки та мотиви правомірної поведінки.
6. Перерахуйте види правомірної поведінки за ступенем активності процесу залучення особистості у правовому регулюванні.
7. Назвіть і розкрийте зміст причин нестабільності правомірної поведінки в суспільстві.
8. Охарактеризуйте правомірну поведінку працівників поліції.
9. Поясніть значення поняття «правопорушення» та розкрийте зміст його ознак.
10. Як співвідносяться поняття «зловживання правом» та «об'єктивно протиправне діяння»?